

Πρεσβεία της Ελλάδος στη Βηρυτό
Γραφείο Οικονομικών και Εμπορικών Υποθέσεων

**ΕΡΕΥΝΑ ΑΓΟΡΑΣ ΣΤΟΝ ΤΟΜΕΑ ΤΡΟΦΙΜΩΝ ΚΑΙ ΠΟΤΩΝ ΣΤΟΝ ΛΙΒΑΝΟ :
Ο ΑΓΡΟΤΙΚΟΣ ΤΟΜΕΑΣ ΚΑΙ ΤΑ ΑΓΡΟΔΙΑΤΡΟΦΙΚΑ ΠΡΟΪΟΝΤΑ**

Βηρυτός, Απρίλιος 2023

ISO 9001:2008 GEN 30 - 02

ΠΙΝΑΚΑΣ ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΩΝ

A. ΠΑΡΟΥΣΙΑΣΗ ΚΛΑΔΟΥ/ΠΡΟΪΟΝΤΟΣ	3
A.1 Περιγραφή Κλάδου: Ο Αγροτικός τομέας του Λιβάνου, ...	3
Γενικά Χαρακτηριστικά.....	3
B. ΙΣΤΟΡΙΚΗ ΑΝΑΔΡΟΜΗ.....	4
B.1 Ένα δυϊστικό παραδοσιακό γεωργικό σύστημα	4
B.2 Οργάνωση της αλυσίδας εφοδιασμού	4
B.3 Υπερβολική εξάρτηση από τις εισαγωγές και δυνατότητες για υψηλότερες εξαγωγές τροφίμων.....	5
B.4 Ποιότητα τροφίμων και πρότυπα	5
Γ. ΑΝΤΙΜΕΤΩΠΙΣΗ ΤΩΝ ΠΡΟΚΛΗΣΕΩΝ	6
Γ.1 Δημιουργία διαφορετικού πιστωτικού συστήματος.....	6
Γ.2 Βελτίωση της λειψυδρίας και της ποιότητας του ύδατος.....	6
Δ. ΑΞΙΟΛΟΓΟΙ ΥΠΟ-ΤΟΜΕΙΣ ΑΓΡΟΤΙΚΗΣ ΚΑΛΛΙΕΡΓΕΙΑΣ ΣΤΟΝ ΛΙΒΑΝΟ	7
Δ.1 Η καλλιέργεια κάνναβης	7
Δ.2 Βιολογική καλλιέργεια: οικονομία αιγών και παραγωγή μηλίτη	7
Δ.2.1 Success story: η λιβανική εταιρία Biomass	8
Δ.2.2 Success story: η λιβανική εταιρία Go Baladi.....	9
Δ.2.3 Success story: η λιβανική εταιρία Wata	9
E. ΣΥΝΟΨΗ	11
E.1 Κύρια σημεία του Λιβανικού αγροτικού τομέα	11
E.2 Προκλήσεις για τον τομέα.....	11
E.3 Κλαδικές εκθέσεις στον Λίβανο και προοπτικές συνεργασίας και ανάπτυξης εμπορικών γεωργικών σχέσεων Ελλάδος-Λιβάνου.....	12
ΣΤ. ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑΤΑ	13
Ζ. ΧΡΗΣΙΜΟΙ ΣΥΝΔΕΣΜΟΙ - ΠΗΓΕΣ	14

A. ΠΑΡΟΥΣΙΑΣΗ ΚΛΑΔΟΥ/ΠΡΟΪΟΝΤΟΣ

A.1 Περιγραφή Κλάδου: Ο Αγροτικός τομέας του Λιβάνου, Γενικά Χαρακτηριστικά

Ο γεωργικός τομέας του Λιβάνου διαθέτει ισχυρό δυναμικό, που θα μπορούσε να συμβάλει στην ανάκαμψη της χώρας από τη χρηματοπιστωτική κρίση, που εκτυλίσσεται, άνευ προηγουμένου, από τον Οκτώβριο του 2019 και την πανδημία COVID-19. Ο Λίβανος διαθέτει σχετικά διαφοροποιημένη γεωργική γη και συγκριτικό πλεονέκτημα στην εμπορία λαχανικών, φρούτων και κρασιού, ελαιόλαδο και τους κονδύλους. Ωστόσο, σύμφωνα με τα στοιχεία που μπόρεσε να εντοπίσει η παρούσα μελέτη, η ανάπτυξη του τομέα περιορίζεται από προκλήσεις, σε οκτώ κύριους τομείς, που επισημαίνονται κατωτέρω, ως εξής:

1. Ανταγωνιστικότητα και παραγωγικότητα της γεωργίας
2. Ανάπτυξη του εμπορίου και υποκατάσταση εισροών
3. Απασχόληση
4. Γεωργικές υπηρεσίες και E&A
5. Γεωργική χρηματοδότηση και ασφάλιση
6. Γεωργικές υποδομές
7. Κλιματική αλλαγή και χρήση των φυσικών πόρων
8. Οργάνωση της αλυσίδας εφοδιασμού.

Ακόμη, σύμφωνα με στοιχεία του Οργανισμού Τροφίμων και Γεωργίας των Ηνωμένων Εθνών (FAO, 2021) για τον αγροτικό τομέα του Λιβάνου, υπάρχουν τρεις οριζόντιοι στόχοι, που είναι κρίσιμοι για την αντιμετώπιση όλων των υφιστάμενων προκλήσεων:

- ✓ Βελτίωση της συλλογής δεδομένων και πρόσβασης
- ✓ Ενεργοποίηση κανονισμών και διακυβέρνησης
- ✓ Προώθηση της κοινωνικής ενσωμάτωσης.

B. ΙΣΤΟΡΙΚΗ ΑΝΑΔΡΟΜΗ

B.1 Ένα δυϊστικό παραδοσιακό γεωργικό σύστημα

Η τρέχουσα πρόκληση είναι να μετατραπεί το υφιστάμενο μικρό, ημι-υποδοτικό σύστημα σε πιο παραγωγικές και εμπορικά προσανατολισμένες εκμεταλλεύσεις. Επιπλέον, η αγορά γης του Λιβάνου είναι αναποτελεσματική, με μεγάλο κόστος καταχώρησης και συναλλαγών, βραχυπρόθεσμα ενοίκια και υπερβολικές τιμές ενοικίασης. Ασαφείς ρόλοι και αρμοδιότητες για τη διαχείριση των κοινών γαιών οδηγούν σε υπερεκμετάλλευση για βόσκηση και γεωργικές καλλιέργειες. Ωστόσο, η αύξηση των τιμών της γης και η εγκατάλειψή της ταυτόχρονα, οφείλονται κυρίως στον κατακερματισμό, που προκαλείται από την ισχύουσα νομοθεσία περί κληρονομιάς. Μεταρρυθμίσεις σε ζητήματα γης και βελτιώσεις στα γεωργικά συμβόλαια είναι απαραίτητες. Οι περισσότεροι Λιβάνιοι αγρότες έχουν κληρονομήσει τη γη που καλλιεργούν και τη δραστηριότητα από τους προκατόχους τους, αλλά δεν είχαν καμία γεωργική εκπαίδευση ή κατάρτιση για να εκσυγχρονίσουν την παραγωγή τους και τις διαχειριστικές τους δεξιότητες. Συνεπώς, το εργατικό δυναμικό αποτελείται κυρίως από εργαζόμενους χαμηλής ειδίκευσης, οι οποίοι συχνά προέρχονται από το εξωτερικό, συμπεριλαμβανομένων των Σύριων προσφύγων. Αυτό εμποδίζει την ικανότητα των γεωργών να υιοθετήσουν τις νέες τεχνολογίες και τις ορθές γεωργικές πρακτικές. Από την άποψη αυτή, οι υφιστάμενες δημόσιες και ανεξάρτητες υπηρεσίες συμβουλευτικής σε θέματα γεωργίας, θα ήταν σκόπιμο να ενισχυθούν.

B.2 Οργάνωση της αλυσίδας εφοδιασμού

Η γεωργική αλυσίδα εφοδιασμού στον Λίβανο αντιμετωπίζει σημαντικούς περιορισμούς, όπως τη χαμηλή διαπραγματευτική ισχύ των γεωργών στις συναλλαγές στην αγορά και τους αδύναμους συνεταιρισμούς. Επηρεάζεται από την έλλειψη ισορροπιών στην αγορά και τους κινδύνους από τη χρήση αθέμιτων εμπορικών πρακτικών. Η αύξηση της διαφάνειας των χονδρεμπορικών αγορών και των διανομέων θα ήταν ευεργετική. Από αυτή την άποψη, η ενίσχυση του συστήματος των συνεταιρισμών και ο σχεδιασμός ψηφιακών και ρυθμιστικών λύσεων μπορεί να είναι χρήσιμος. Απαιτείται η μεταρρύθμιση και ο εκσυγχρονισμός του κανονιστικού πλαισίου, απλοποιώντας την καταχώριση και την παρακολούθηση των διαδικασιών για τις γεωργικές εκμεταλλεύσεις και τους συνεταιρισμούς. Πιθανά μέτρα για την ενίσχυση του ρόλου των συνεταιρισμών περιλαμβάνουν τη διευκόλυνση των δεσμών μεταξύ βιομηχάνων και συνεταιρισμών, τη βελτίωση της ενσωμάτωσης στην αλυσίδα αξίας με το άνοιγμα νέων καναλιών πωλήσεων και την κατάρτιση προγραμμάτων, που θα προηγούνται της έναρξης λειτουργίας νέων συνεταιρισμών.

B.3 Υπερβολική εξάρτηση από τις εισαγωγές και δυνατότητες για υψηλότερες εξαγωγές τροφίμων

Η χώρα εξαρτάται από τις εισαγωγές των ίδιων των τροφίμων που καταναλώνει, όπως το σιτάρι και άλλα δημητριακά, τα όσπρια και, σε μικρότερο βαθμό, τα προϊόντα ξηρών καρπών. Οι εισαγωγές τροφίμων αντιπροσωπεύουν περίπου το 50% των θερμίδων, που καταναλώνονται στο εσωτερικό της χώρας και η εξάρτηση από τις παγκόσμιες αγορές αυξάνεται. Ωστόσο, ο Λίβανος έχει τη δυνατότητα να αυξήσει την παραγωγή τόσο των βασικών τροφίμων όσο και των τροφίμων καλλιέργειών υψηλής αξίας, υποκαθιστώντας τις εισαγωγές με εγχώρια προϊόντα για την εθνική επισιτιστική ασφάλεια και αυξάνοντας τις εξαγωγές προϊόντων υψηλής αξίας και ποιότητας.

Επί του παρόντος, οι καλλιέργειες χαμηλής αξίας κυριαρχούν στη γεωργική γη της χώρας. Περισσότερο από το 50% της καλλιεργούμενης γης προορίζεται για ελιές, σιτάρι, πατάτες και κριθάρι, τα οποία αντιπροσωπεύουν λιγότερο από το 25% της συνολικής παραγόμενης αξίας. Εν τω μεταξύ, μόνο το 1,7% της καλλιεργούμενης γης χρησιμοποιείται για την καλλιέργεια ντομάτας, η οποία αντιπροσωπεύει το 9% της συνολικής παραγόμενης αξίας. Ο Λίβανος εξαρτάται, επίσης, από τις εισαγωγές γεωργικών εισροών και της τεχνολογίας, περιορίζοντας την αυτάρκεια στην εξασφάλιση εσοδίων υψηλών αποδόσεων. Η στήριξη της γεωργικής έρευνας και ανάπτυξης αποτελεί, επομένως, βασικό στοιχείο για έναν ανταγωνιστικό και πιο διαφοροποιημένο τομέα.

B.4 Ποιότητα τροφίμων και πρότυπα

Το εξαγωγικό δυναμικό περιορίζεται από την έλλειψη ποιότητας των προϊόντων, ορθών γεωργικών πρακτικών, προτύπων ασφάλειας, ιχνηλασιμότητας και συστημάτων πιστοποίησης. Η απουσία προτύπων και πιστοποιήσεων εμποδίζει την πρόσβαση στις διεθνείς αγορές και την ενσωμάτωση σε παγκόσμιες αλυσίδες αξίας. Η προαιρετική κτηματογράφηση της γεωργικής ιδιοκτησίας, μέσω κτηματολογικών γραφείων, δυσχεραίνει την επιβολή της ποιότητας και της ασφάλειας. Η χώρα θα ωφεληθεί από την ανάπτυξη ποιοτικών κανονισμών, συστημάτων ελέγχου και πιστοποίησης της ποιότητας των προϊόντων. Επί παραδείγματι, η έλλειψη ενός συστήματος δοκιμών και εγκαταστάσεων αποτελεί εμπόδιο για την ανάπτυξη πιστοποιημένων γεωργικών προϊόντων υψηλής ποιότητας για διεθνείς εξαγωγές. Ως εκ τούτου, ο Λίβανος θα ωφελούνταν από την ανάπτυξη στοχευμένης στρατηγικής, σύγχρονης νομοθεσίας και δημιουργίας εγκαταστάσεων για τη δοκιμή των υπολειμμάτων των φυτοφαρμάκων και άλλων ουσιών. Ο στόχος θα ήταν να παρέχει στους γεωργούς μια εύκολα προσβάσιμη υπηρεσία δοκιμών, που θα ωφελήσει τόσο τους εγχώριους όσο και τους διεθνείς καταναλωτές.

Γ. ΑΝΤΙΜΕΤΩΠΙΣΗ ΤΩΝ ΠΡΟΚΛΗΣΕΩΝ

Γ.1 Δημιουργία διαφορετικού πιστωτικού συστήματος

Στον Λίβανο, οι γεωργικές εισροές (λ.χ. φυτοφάρμακα και λιπάσματα) είναι σχεδόν εξ ολοκλήρου εισαγόμενα και, ως εκ τούτου, ακριβά. Λόγω της έλλειψης γεωργικών πιστωτικών ιδρυμάτων και χρηματοοικονομικών προϊόντων για τους αγρότες σε προσιτές τιμές, οι εισαγωγείς και οι προμηθευτές των εισροών παίζουν επίσης τον ρόλο πιστωτικών δανειστών. Ωστόσο, η σημερινή έλλειψη ρευστότητας, λόγω της χρηματοπιστωτικής και οικονομικής κρίσης, μειώνει τη ζήτηση για γεωργικές εισροές και την ικανότητα των προμηθευτών να χορηγούν πιστώσεις, με κίνδυνο τον επηρεασμό της γεωργικής παραγωγής μεσοπρόθεσμα. Είναι απαραίτητο να ρυθμιστούν οι πιστώσεις και τα δάνεια, πιέζοντας για επίσημες συμφωνίες και απαγορεύοντας ορισμένες μη βιώσιμες πρακτικές. Οι εισαγωγές εισροών, μηχανημάτων και τεχνολογιών σε προσιτές τιμές θα ήταν σκόπιμο να διευκολυνθούν. Επιπλέον, η ανάπτυξη βραχυπρόθεσμων επιδοτήσεων εισροών ή πιστωτικών κουπονιών και η υποστήριξη βιώσιμων πρακτικών εντατικοποίησης για τη μείωση των κόστους, θα μπορούσε, επίσης, σύμφωνα με αναλυτές του κλάδου να βοηθήσει.

Γ.2 Βελτίωση της λειψυδρίας και της ποιότητας του ύδατος

Η γεωργία του Λιβάνου εξαρτάται σε μεγάλο βαθμό από το νερό. Ένα σχετικά υψηλό ποσοστό της γεωργικής γης (περίπου 50%) αρδεύεται. Η λειψυδρία, που επιταχύνεται από την κλιματική αλλαγή και την αυξανόμενη δημογραφική πίεση, αποτελεί σημαντική πρόκληση. Οι βροχογενείς καλλιέργειες, όπως τα δημητριακά, είναι ιδιαίτερα ευάλωτες, δεδομένης της απρόβλεπτης βροχής. Καθώς και οι καλλιέργειες, που εξαρτώνται από το νερό για άρδευση (θερινά λαχανικά, σπωροκηπευτικά). Η ρύπανση του νερού, η αναποτελεσματικότητα της χρήσης του νερού και τα αναποτελεσματικά συστήματα άρδευσης αποτελούν μείζονα εμπόδια για την ανάπτυξη της γεωργίας. Τα περισσότερα κανάλια διανομής χρειάζονται συντήρηση, με αποτέλεσμα να διαπιστώνονται μεγάλες απώλειες, μέσω εξάτμισης και διαρροών. Οι προβληματικοί και παρωχημένοι νόμοι περιορίζουν την αποτελεσματική διαχείριση του ύδατος. Η ανάπτυξη νέων ποικιλιών καλλιεργειών, προσαρμοσμένων στις κλιματολογικές συνθήκες, είναι απαραίτητη, καθώς και η θέσπιση μέτρων για τη διαχείριση του νερού και σχεδίων άρδευσης. Επίσης απαραίτητη είναι η ανάπτυξη συστημάτων και χρονοδιαγραμμάτων για τη βελτίωση της αποδοτικότητας της χρήσης του νερού. Υποδομές υδάτων, όπως δεξαμενές νερού και τεχνικές βελτιώσεις είναι, επιπροσθέτως, αναγκαίες. Τέλος, εφόσον είναι διαθέσιμα, η διαχείριση των λυμάτων πρέπει να παρακολουθείται, ώστε να διασφαλίζεται η ποιότητα του νερού και των γεωργικών προϊόντων.

Δ. ΑΞΙΟΛΟΓΟΙ ΥΠΟ-ΤΟΜΕΙΣ ΑΓΡΟΤΙΚΗΣ ΚΑΛΛΙΕΡΓΕΙΑΣ ΣΤΟΝ ΛΙΒΑΝΟ

Δ.1 Η καλλιέργεια κάνναβης

Η καλλιέργεια κάνναβης στον Λίβανο αποτελεί κάτι περισσότερο από μία αόριστη ευκαιρία, που μπορεί να συμβάλλει στην ανάκαμψη της γεωργικής οικονομίας της χώρας. Σημειώνεται ότι στον Λίβανο υφίστανται σήμερα πολλά αγροτεμάχια, η ποικιλομορφία των οπσίων έχει ήδη αυξηθεί, σε σύγκριση με περίπου πέντε χρόνια πριν, οπότε και είχε ξεκινήσει η δημοσιοποίηση εκθέσεων για τη νομιμοποιημένη καλλιέργεια του φυτού της κάνναβης, ως συνταγή οικονομικής ανάπτυξης, η οποία θα μπορούσε να πενταπλασιάσει και να επισημοποιήσει την εκτιμώμενη ετήσια οικονομική παραγωγή των 200 εκατ. δολαρίων ΗΠΑ, από την παράνομη καλλιέργεια χασίς στις πιο απομακρυσμένες περιοχές της κυριότερης αγροτοπαραγωγικής κοιλάδας της χώρας, της κοιλάδας Μπεκάα.

Η νομιμοποίηση της καλλιέργειας κάνναβης στον Λίβανο πραγματοποιήθηκε μετά την έκδοση σχετικού νόμου για την ιατρική χρήση της το 2021, ωστόσο πολλά βήματα απομένει να γίνουν αναφορικά με την βελτιστοποίηση της παραγωγής, εμπορίας και ανάπτυξης του κλάδου, έως να υπάρξει ουσιαστική συμβολή στην ανάκαμψη της εγχώριας οικονομίας. Πάντως, οι δυνατότητες οικονομικής ανάπτυξης της κάνναβης είναι τεράστιες, αν κρίνουμε λ.χ. από τις αγορές της Βόρειας Αμερικής -όπου οι εκτιμώμενες νόμιμες λιανικές πωλήσεις μαριχουάνας για ιατρική και ψυχαγωγική χρήση μόνο στις ΗΠΑ τετραπλασιάστηκαν την πενταετία 2015-2019, από τη χαμηλή βάση των 3 δις δολαρίων- ενώ εκτιμώμενες προβλέψεις θεωρούν ότι η αγορά των ΗΠΑ θα μπορούσε να ξεπεράσει τα 50 δις σε λιανικές πωλήσεις, το 2026. Εν κατακλείδι, στον Λίβανο, υπάρχουν προσδοκίες για νόμιμες πωλήσεις κάνναβης, αξίας πολλών εκατ. δολαρίων (εν αναμονή της νομιμοποίησης) στην Ευρώπη την επόμενη δεκαετία. Εδώ ειδικοί αναλυτές του τομέα υποστηρίζουν ότι η δυναμική της νόμιμης καλλιέργειας και μεταποίησης κάνναβης στον Λίβανο αποτελεί κάτι παραπάνω από βιώσιμο σενάριο, με στόχο την οικοδόμηση μίας αλυσίδας αξίας κάνναβης και εξαγωγικών χαρτοφυλακίων προϊόντων κάνναβης, από το ιατρικό έως το ψυχαγωγικό.

Δ.2 Βιολογική καλλιέργεια: οικονομία αιγών και παραγωγή μηλίτη

Ο δεύτερος τομέας, στον οποίο οι εμπειρογνώμονες του κλάδου εδράζουν το μέλλον της λιβανικής γεωργίας, σε συνδυασμό με τις στρατηγικές αλλαγές και τις νέες επιχειρηματικές πρακτικές, αφορά την παραγωγή πολύτιμων πόρων από υπολείμματα, όπως ο πολτός της ελιάς και τα στέμφυλα σταφυλιών, την παραγωγή ενέργειας από βιομάζα και την γενικότερη εφαρμογή των αρχών της αγροτικής οικολογίας. Πρόκειται για εμπορικά μονοπάτια, που έχουν ανακαλυφθεί και από καινοτόμους Λιβάνιους παραγωγούς, οι οποίοι έχουν τολμήσει να προχωρήσουν σε λιγότερες παραδοσιακές διαδρομές στον αγροδιατροφικό τομέα, όπως της βιολογικής γεωργίας.

Η τελευταία αποτιμάται ως ιδιαίτερα κατάλληλη για μία χώρα, στην οποία η διαθεσιμότητα επιδοτούμενης ηλεκτρικής ενέργειας, καυσίμων και νερού, καθώς και η μεγάλη εξάρτηση από εισαγόμενα χημικά λιπάσματα, έχουν μετατραπεί σε σημαντικά προβλήματα. Η βιολογική γεωργία, ως γνωστό, βασίζεται στη χρήση λιγότερων εξωτερικών πόρων, συνεπώς λιγότερη ηλεκτρική ενέργεια και νερό και λιγότερες εισροές και πρώτες ύλες στην παραγωγική διαδικασία.

Δ.2.1 Success story: η λιβανική εταιρία Biomass

Τα ανωτέρω υποστηρίζονται σθεναρά και από την λιβανική επιχείρηση του γεωργικού τομέα Biomass, η οποία, αντί για λιπάσματα, χρησιμοποιεί τη δική της κομποστοποίηση. Συγκεκριμένα, όταν η οικογενειακή επιχείρηση το 2010 μετατράπηκε σε εμπορική επιχείρηση, επιδιώκοντας να φέρει βιολογικά προϊόντα στην εγχώρια αγορά, το επιχειρηματικό της μάντρα ήταν ότι ο Λίβανος αποτελεί μια ενδιαφέρουσα χώρα για την άσκηση βιολογικής γεωργίας. Οι λόγοι αυτοί ξεκίνησαν από τα γνωστά χαρακτηριστικά της επικράτειας με τις 300 ημέρες ήλιου το χρόνο, την εξαιρετική πρόσβαση σε ύδωρ και τα 18 μικροκλίματα και «παράθυρα» παραγωγής καλλιεργειών. Μετά από οκτώ χρόνια οικοδόμησης της επιχείρησης, η παραγωγική εταιρία, το 2018, διέθετε τρία πλήρως ιδιόκτητα αγροκτήματα και συνεργαζόταν με 55 συνεργαζόμενα αγροκτήματα, που είχαν αφοσιωθεί στα πρότυπα της βιολογικής γεωργίας. Αυτή η δομή άλλαξε κατά τη διάρκεια των ετών της κρίσης, οπότε ο αριθμός των ιδιόκτητων εκμεταλλεύσεων αυξήθηκε σε 15 και ο αριθμός των συνεργαζόμενων εκμεταλλεύσεων μειώθηκε σε 35. Ταυτόχρονα, ο αντίκτυπος της κρίσης μείωσε το μειονέκτημα κόστους, που είχαν τα επώνυμα και συσκευασμένα προϊόντα και τα μεταποιημένα τρόφιμα έναντι των συμβατικών προϊόντων. Συνεπώς, η βιολογική γεωργία έγινε πιο ανταγωνιστική, σε σύγκριση με τη συμβατική γεωργία, επειδή χρησιμοποιεί λιγότερες εισαγόμενες εισροές και πρώτες ύλες. Στα προβλήματα, συγκαταλέγεται το γεγονός ότι πολλοί εταίροι αγρότες πούλησαν τον εξοπλισμό τους κατά τη διάρκεια της κρίσης, οπότε η στροφή προς τις ιδιόκτητες εκμεταλλεύσεις συνοδεύτηκε από απώλεια παραγωγής.

Στα θετικά συγκαταλέγεται το γεγονός ότι η κρίση ενθάρρυνε τον βιολογικό προσανατολισμό της Biomass και οδήγησε την εταιρία να εκτιμήσει το συνολικό δυναμικό της αγοράς της εγχώριας κατανάλωσης και των εξαγωγών ως αρκετά ισχυρό, ώστε να μετατρέψει περισσότερες εκμεταλλεύσεις σε βιολογικές επιχειρήσεις με πλήρη πιστοποίηση και πρότυπα.

Ωστόσο, οι αναλυτές θεωρούν ότι ούτε η βιολογική ούτε η συμβατική γεωργία θα μπορέσουν να επιτύχουν πλήρη ή ευρείας κλίμακας υποκατάσταση των εισαγωγών τροφίμων. Όμως, μετά από δεκαετίες υποεπενδύσεων, η βιολογική γεωργία αποτελεί ένα νέο ξεκίνημα από την οικονομική κρίση της χώρας, με ζητούμενο τον εκσυγχρονισμό στη γεωργική προσέγγιση, την προώθηση των βιώσιμων τεχνικών καλλιέργειας στον Λίβανο και την αξιοποίηση των εμπορικών δυνατοτήτων, που μπορεί να προσφέρει μελλοντικά η βιολογική γεωργία.

Πέραν των ανωτέρω, πολλοί αναλυτές θεωρούν, όπως φαίνεται και από το επόμενο παράδειγμα, ότι υπάρχουν σημεία της λιβανικής γεωργίας, που μπορούν να συγκλίνουν με τις τάσεις ζήτησης και να ικανοποιήσουν τις ποιοτικές απαιτήσεις του ανεπτυγμένου κόσμου.

Δ.2.2 Success story: η λιβανική εταιρία Go Baladi

Ένας πολλά υποσχόμενος υποτομέας της γαλακτοκομικής οικονομίας είναι η οικονομία αιγών για την παραγωγή τυριών και γιαουρτιών από κατσικίσιο γάλα. Χαρακτηριστικό παράδειγμα αποτελεί η οικογενειακή επιχείρηση Go Baladi, η οποία δημιουργήθηκε το 2015, με το σκεπτικό να αντικατασταθεί το αγελαδινό γάλα από το κατσικίσιο, λόγω των πλεονεκτημάτων του κατσικίσιου γάλακτος για την ανθρώπινη υγεία. Αυτό που κάνει την εν λόγω εταιρία (Go Baladi - η επωνυμία της οποίας αποτελεί ένα έξυπνο λογοπαίγνιο) να ξεχωρίζει επιχειρησιακά, είναι η εστίασή της στη βιωσιμότητα, καθώς προμηθεύεται γάλα από μικρούς κτηνοτρόφους αιγών, που διατηρούν τα κοπάδια τους σε αγροτικές περιοχές, όπως τα βουνά Chouf και η κοιλάδα Bekaa.

Η σημερινή εταιρία πίσω από τη Go Baladi – η Hajjar Foods - δεν έχει ιδιόκτητες φάρμες, δεν βασίζεται σε εισαγόμενο κατσικίσιο ζωικό κεφάλαιο και η συνεργασία της με κτηνοτρόφους ελεύθερης βόσκησης και μεταναστευτικών κοπαδιών σημαίνει ότι η επιχείρηση αντιμετωπίζει μειωμένη ανάγκη για εισαγωγές, όπως ζωοτροφές. Οι ιδιοκτήτες της εταιρίας θεωρούν ότι το κατσικίσιο γάλα αποτελεί μέρος του παραδοσιακού πλούτου του Λιβάνου.

Όπως συμβαίνει με πολλούς τομείς της οικονομίας στον Λίβανο, η απουσία κινήτρων από πλευράς κράτους αποτελεί εμπόδιο για τη βελτίωση του ανωτέρω υπο-τομέα. Ωστόσο, η εν λόγω εταιρία επισημαίνει συνεχώς τις δυνατότητες εμπορίας των προϊόντων κατσικίσιου γάλακτος υψηλής ποιότητας στις αραβικές χώρες, όπου δεν είναι δυνατή η ελεύθερη βόσκηση των κοπαδιών. Στόχος της επιχείρησης είναι η διατήρηση στο άμεσο μέλλον, έως και ενός εκατομμυρίου αιγών σε περιπλανώμενα κοπάδια στον αγροτικό Λίβανο, γεγονός που θα σήμαινε ένα δυναμικό αύξησης του πληθυσμού των αιγών σε ποσοστό 100%.

Η Go Baladi αντιμετωπίζει τις συνήθεις προκλήσεις των περιορισμών της αγοραστικής δύναμης των καταναλωτών, που έρχονται σε αντιπαράθεση με τις απρόβλεπτες πληθωριστικές πιέσεις. Σημειώνεται ότι, στην αρχή της λειτουργίας της, η επιχείρηση έλαβε συμβουλευτική (Berytech) και χρηματοδοτική υποστήριξη από ξένους αναπτυξιακούς οργανισμούς.

Δ.2.3 Success story: η λιβανική εταιρία Wata

Μια ακόμη τάση του τρόπου ζωής, του υγιεινού ποτού και των γεύσεων με λιγότερη ζάχαρη, που έχει συμβάλει στην εξειδικευμένη ποικιλομορφία της λιβανικής γεωργίας είναι η Wata, εταιρία, που παράγει έναν πρωτοποριακό μηλίτη μήλου από φρέσκα φρούτα. Η ιδρύτρια της εταιρίας, Soha Frem, ξεκίνησε την ιδέα της, σε οπωρώνα στους παράκτιους λόφους της περιοχής Keserwan του Λιβάνου, το 2019 - δύο μήνες πριν από τις εμφύλιες διαδηλώσεις εκείνου του Οκτωβρίου. Τότε, δεν υπήρχε πραγματική αίσθηση ενός προϊόντος μηλίτη στην αγορά του Λιβάνου, οπότε δεν ήταν εφικτό να προσδιοριστεί το μερίδιο αγοράς, που απευθυνόταν σε καταναλωτές υγιεινών ποτών, όπως ο μηλίτης, ως εναλλακτική λύση σε άλλα ποτά, επειδή η αγορά μηλίτη στον Λίβανο είναι νέα. Η Wata, λόγω του ελάχιστου ανταγωνισμού από εισαγόμενους μηλίτες, ξεκίνησε με ένα δυναμικό μονοπώλιο στην αγορά και συνεχίζει να κατέχει αυτή την πλεονεκτική θέση, έως σήμερα. Ωστόσο, αυτό που είχε πραγματική σημασία, για

τους ιδιοκτήτες της εταιρίας, ήταν το γεγονός ότι η Wata εργάστηκε προς την κατεύθυνση της δημιουργίας μίας κουλτούρας μηλίτη στον Λίβανο και "το ότι μπόρεσε να εισάγει μια νέα εμπειρία στην καθημερινή ζωή των Λιβανέζων".

Όσον αφορά τα οργανικά όρια ανάπτυξης της Wata, ο μηλίτης μοιράζεται πολλά από τα εμπόδια, που εμποδίζουν τη μαζική παραγωγή σε άλλους τομείς αγροδιατροφικών προϊόντων στον Λίβανο. Οι γεωργικοί παραγωγοί είναι σε θέση να παράγουν προϊόντα υψηλής ποιότητας, ωστόσο η ανταγωνιστικότητα προϋποθέτει τη δυνατότητα μαζικής παραγωγής, τη στιγμή που τα συγκριτικά πλεονεκτήματα στον Λίβανο, όσον αφορά το κόστος παραγωγής, είναι περιορισμένα, λόγω της έλλειψης υποδομών του γεωργικού τομέα, του κόστους του νερού και της ενέργειας. Ωστόσο, ουσιαστικά στοιχείο είναι η εστίαση στην ποιότητα και η μέθοδος παραγωγής της Wata, που απαγορεύει τη μαζική παραγωγή μηλίτη, κάτι που μπορεί εύκολα να επιτευχθεί με μηλίτη, που παράγεται από συμπύκνωμα. Ωστόσο, ο μηλίτης που παράγεται από φρέσκα μήλα δεν θα είναι ποτέ ένα μαζικό προϊόν, επειδή η παραγωγή είναι ακριβή, σύμφωνα με την εταιρία, η οποία κρίνει ότι ο δικός της λιβανικός μηλίτης έχει πολύ καλές στοχευμένες εξαγωγικές δυνατότητες, καθώς η εταιρία ξεκίνησε να εξάγει στη Νορβηγία, την Ελβετία και τη Γαλλία, σε αγορές υψηλού επιπέδου, με πελατολόγιο που αναζητεί ποιότητα, χειροποίητο προϊόν μηλίτη και ιστορία πίσω από το προϊόν.

Ε. ΣΥΝΟΨΗ

Ε.1 Κύρια σημεία του Λιβανικού αγροτικού τομέα

- Η γεωργική παραγωγή αυξάνεται τις τελευταίες τρεις δεκαετίες στη χώρα. Επιπλέον, ο Λίβανος διαθέτει συγκριτικό πλεονέκτημα στην ευρύτερη περιοχή, στο εμπόριο φρούτων, λαχανικών και προϊόντων διατροφής.
- Σημαντικές και κύριες προκλήσεις του γεωργικού τομέα στο Λίβανο περιλαμβάνουν τις πρακτικές μετά τη συγκομιδή, τις υποδομές και την οργάνωση, την υποβάθμιση του εδάφους και την ρύπανση, λόγω της υπερβολικής χρήσης αγροχημικών, το υψηλό κόστος παραγωγής, τη χαμηλή παραγωγικότητα των φυτών και το ανειδίκευτο εργατικό δυναμικό.
- Στις κύριες ευκαιρίες για την ανάπτυξη του τομέα περιλαμβάνονται η υιοθέτηση της βιολογικής γεωργίας, η ψηφιακή καινοτομία, η καλύτερη ιχνηλασιμότητα των προϊόντων, η ολοκληρωμένη διαχείριση των παρασίτων, η βελτίωση της διαφάνειας κατά μήκος των αλυσίδων εφοδιασμού και τα προγραμματισμένα αρδευτικά συστήματα.

Ε.2. Προκλήσεις για τον τομέα

Η σημερινή πραγματικότητα, που επικρατεί στον Λίβανο, ως προς τη στήριξη του γεωργικού τομέα, επιβεβλημένα περιλαμβάνει τη βελτίωση των συστημάτων εμπορίας και διανομής, την εντατικοποίηση της προώθησης των προϊόντων, την εξεύρεση νέων αγορών, την ενίσχυση της έρευνας, την επιβολή της καταπολέμησης των παρασίτων και των ασθενειών, τη βελτίωση της κατάρτισης και των υπηρεσιών συμβουλευτικής, την παροχή υπηρεσιών επιθεώρησης και την ενίσχυση των υπηρεσιών υποδομής, που σχετίζονται κυρίως με την ηλεκτρική ενέργεια και την παροχή νερού.

Τα ανωτέρω εξάλλου προβλέπονται και στη Συμφωνία Σύνδεσης Ε.Ε.-Λιβάνου το 2002, η οποία επιτεύχθηκε υπό την ομπρέλα του προγράμματος της Ευρωμεσογειακής Εταιρικής Σχέσης το 1995. Η αξιολόγηση της Ευρωμεσογειακής Συνεργασίας ανέφερε ότι η ανάπτυξη του γεωργικού τομέα δεν θα ωφελήσει μόνο τον αγροτικό πληθυσμό, αλλά θα προωθήσει, επίσης, τη συνολική οικονομική κατάσταση του Λιβάνου, δεδομένου ότι ο γεωργικός τομέας διαδραματίζει πολλαπλό ρόλο στην οικονομία του Λιβάνου. Μάλιστα, ένα ενημερωτικό σημείωμα της Παγκόσμιας Τράπεζας, που είχε δει το φως της δημοσιότητας το 2018, σχετικά με τις γεωργικές εξελίξεις στην Ιορδανία και τον Λίβανο, απέδιδε την αύξηση της γεωργικής παραγωγής και στις δύο χώρες, στην αύξηση της παραγωγικότητας της εργασίας και της γης, καθώς και στη χρήση χημικών λιπασμάτων. Ομοίως, η εθνική γεωργική στρατηγική του Λιβάνου για την περίοδο 2020-2025 υποστηρίζει πρωταρχικά την αύξηση της γεωργικής παραγωγής, κυρίως μέσω παραγόντων, που, κατά κανόνα, συνδέονται με την εξειδίκευση, την εντατικοποίηση και την εταιροποίηση της γεωργίας, έτσι ώστε να υπάρξει αντιμετώπιση της κατακερματισμένης δομής του τομέα και δημιουργία οικονομικών κλίμακας.

Ε.3. Κλαδικές εκθέσεις στον Λίβανο και προοπτικές συνεργασίας και ανάπτυξης εμπορικών γεωργικών σχέσεων Ελλάδος-Λιβάνου

Στον Λίβανο, η μοναδική σχετική διεθνής έκθεση, σχετική με τον κλάδο τροφίμων και ποτών, που διεξάγεται σε ετήσια βάση στη Βηρυτό, είναι η Διεθνής Έκθεση, HORECA 2023 & Cooking Festival (25-28/4/2023).

Με την ευκαιρία της HORECA 2023, η οποία, όπως φαίνεται, θα υλοποιηθεί κανονικά, σύμφωνα με τις πρόσφατες ανακοινώσεις της διοργανώτριας ιδιωτικής εταιρίας, το Γραφείο ΟΕΥ ενθαρρύνει και θα συνδράμει τις ελληνικές εταιρίες, που θα εκδηλώσουν ενδιαφέρον συμμετοχής. Σε κάθε περίπτωση, η προσέλκυση συμμετοχής ελληνικών εταιριών τροφίμων – ποτών – προϊόντων γκουρμέ και/ή βιολογικών στη λιβανική αγορά, η οποία διαθέτει μικρό μεν πλην όμως απαιτητικό αγοραστικό κοινό και μία μερίδα καταναλωτών με διατροφικές προτιμήσεις υψηλής εισοδηματικής στάθμης, αποτιμάται θετικά για την είσοδο των ελληνικών εταιριών εδώ. Εξάλλου, ήδη εμβληματικά ελληνικά προϊόντα απολαμβάνουν πολύ καλή αποδοχή σε όλες τις μεγάλες αλυσίδες υπεραγορών στον Λίβανο.

Ακόμη, η στοχευμένη συνεργασία μεταξύ κρατικών υπηρεσιών αλλά κυρίως μέσω ομόλογων θεσμικών και κλαδικών φορέων, όπως κατ' επανάληψη έχει προταθεί από το Γραφείο μας, σε τομείς κατάρτισης ειδικευμένου προσωπικού και παροχής τεχνογνωσίας τόσο στον αγροτικό τομέα όσο και σε τομείς όπως προτύπων και προδιαγραφών, μέσω κατάλληλα προσαρμοσμένων προγραμμάτων και ανάπτυξης συνεργιών μεταξύ ομόλογων οργανισμών των δύο χωρών, προτείνεται ανεπιφύλακτα, καθώς η χώρα μας διαθέτει πλέον σημαντικό κεφάλαιο τεχνογνωσίας σε παραγωγή και προώθηση υψηλής αξίας αγροδιατροφικών προϊόντων.

ΣΤ. ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑΤΑ

Στο πλαίσιο της λογικής των αγροτικών οικονομιών κλίμακας, η διαφοροποίηση των γεωργικών εκμεταλλεύσεων έχει καθιερωθεί ως ένας δρόμος για τη μείωση του κινδύνου της αγοράς, καθώς επίσης για τη βελτίωση της χρήσης των πόρων στη γεωργική εκμετάλλευση. Η ίδια λογική επιβάλλει επενδύσεις σε υποδομές και κεντρικές δομές μάρκετινγκ, ως εργαλείο για τη δημιουργία ανταγωνιστικών πλεονεκτημάτων, τη μείωση της απώλειας τροφίμων και την παραγωγή καλύτερης ποιότητας, με περισσότερη φροντίδα, τιμολόγηση του κόστους και επένδυση σε μεγαλύτερη ποικιλία και ποιότητα, η οποία αυξάνει την αξία των προϊόντων.

Εφαρμόζοντας παρόμοιες στρατηγικές οικονομιών κλίμακας στον Λίβανο, είναι πέραν από προφανές, απαραίτητες. Οι επενδύσεις σε νερό, ηλεκτρική ενέργεια, μεταφορές και εξειδικευμένες υποδομές του γεωργικού τομέα είναι ζωτικής σημασίας για τη βελτίωση της επισιτιστικής ασφάλειας και τη βελτίωση των οικονομικών επιδόσεων του αγροτικού Λιβάνου. Οι συντομότερες αλυσίδες εφοδιασμού τροφίμων, η παραγωγή και εμπορία προϊόντων υψηλής προστιθέμενης αξίας και η δημιουργία οικονομικών και κοινωνικών δικτύων είναι παγκόσμιοι νικητές, που συνδυάζονται οργανικά και βέλτιστα με επενδύσεις σε μέτριες οικονομίες κλίμακας.

Εν κατακλείδι, κρίνουμε ότι η γεωργική κοινότητα του Λιβάνου μπορεί να αναδειχθεί σε ένα εθνικό ολοκληρωμένο οικονομικό οικοσύστημα με αναζωογονημένη αγροτική επιχειρηματικότητα, οικογενειακές επιχειρήσεις με εξειδικευμένη τεχνογνωσία και ίσως ακόμη και εταιρικούς φορείς με έμφαση στη βιωσιμότητα; Μπορεί κάλλιστα να αποτελέσει μία πολύ αξιόλογη κατεύθυνση για ένα μικρό, έντονο και ποικιλόμορφο αγροδιατροφικό οικοσύστημα.

*Αλία Ν. Παπαναστασίου
Σύμβουλος Οικονομικών και Εμπορικών Υποθέσεων Α'
Επικεφαλής Γραφείου ΟΕΥ Βηρυτού*

Ζ. ΧΡΗΣΙΜΟΙ ΣΥΝΔΕΣΜΟΙ - ΠΗΓΕΣ

Υπουργείο Γεωργίας Λιβάνου: <https://www.agriculture.gov.lb>

Υπουργείο Οικονομίας και Εμπορίου Λιβάνου: <https://www.economy.gov.lb>

Οργανισμός Τροφίμων και Γεωργίας Ηνωμένων Εθνών **(FAO)**:
<https://www.fao.org>

Διεθνής Κλαδική Έκθεση HORECA Λιβάνου:
<https://www.hospitalityservices.me>

Συνδικάτο Λιβανικών Βιομηχανιών Τροφίμων **(SLFI)**:
<https://www.slfi.org.lb>

Λιβανικό Ινστιτούτο Αμπέλου και Οίνου **(INVV)**:
<http://www.invv-lb.org>

Berytech
<http://www.berytch.org>

Σχετικές αναρτήσεις Γραφείου ΟΕΥ Βηρυτού:

www.agora.mfa.gr/ta-grafeia-oikonomikon-emporikon-upotheseon/grafeia-ana-xora/infofile/82784

www.agora.mfa.gr/ta-grafeia-oikonomikon-emporikon-upotheseon/grafeia-ana-xora/infofile/82151

www.agora.mfa.gr/ta-grafeia-oikonomikon-emporikon-upotheseon/grafeia-ana-xora/infofile/81796